

Maďarský pohľad na Bžochove
výskumy recepcie psychoanalýzy na Slovensku

Magdolna Balogh

Knihu *Psychoanalýza na periférii* som dostala od autora s milým venovaním v júni 2008 v Bratislave, keď som bola na jednom zo svojich obvyklých výskumných pobytov v Ústave svetovej literatúry. Adam mi ju daroval počas debaty pri káve. Keď som sa pustila do čítania, okamžite ma zaujala jej *čítavosť* – tejto nie častej vlastnosti vedeckých prác som vtedy pripisovala, že ma upútala. (Podotýkam, že ani psychológia, ani psychoanalýza nie sú mojím odborom.) Podmaňujúca bola aj intelektuálna zvedavosť a angažovanosť autora vyžarujúca z textu: fakt, že to, o čom píše, je dôležité preňho osobne, predstavuje akúsi existenciálnu výzvu. Bolo cítiť ozajstnú vedeckú osobnosť. A je tu ešte niečo, čo robí knihu zaujímavou: napätie medzi predmetom a vytýčeným cieľom. Predmetom *Psychoanalýzy na periférii* je totiž absencia, čo Bžoch pomenoval – ako akýsi dôrazný „auftakt“ – hneď v prvej vete textu: „Psychoanalýza na Slovensku neexistovala.“¹ Vzbudí tým zvedavosť čitateľa, ktorý sa tak stáva súčasťou skutoč-

---

Autorka pôsobí v Literárnovednom ústave Maďarskej akadémie vied.

ného pátrania. Kniha chce vystopovať ledva postihnuteľné rozptýlené a fragmentárne *kultúrne odtlačky* tohto „neexistujúceho“ predmetu, vzrušenie z pátrania cítiť až do konca. Autor sleduje všetko, čo možno dať do súvisu s prítomnosťou psychoanalýzy na Slovensku. Súčasťou príbehu sa stávajú aj stopy, fragmenty, periférne javy geografických súvislostí: preto spomína narodenie zástancu „osudoanalytického“ prístupu, Leopolda Szondiho v Nitre, predstavuje ružomerské rodinné zázemie jednej z prvých analytičiek Melanie Klein, slovenské korene predstaviteľa psychológie self Zoltána Erdélyi pochádzajúceho z Popradu. K počiatkom psychoanalýzy patrí aj pôsobenie lekárskej skupiny pod vedením Jaroslava Stuchlíka na košickej klinike počas prvej ČSR; ich prípadové rozbor, popularizačné programy a prednášky patria tiež na imaginárnu mapu dokumentujúcu dejiny recepcie psychoanalýzy na Slovensku.

Ako prekladateľka Bžochovej knihy do maďarčiny by som sa chcela podeliť o reflexie, ktoré tento preklad sprevádzali, a hoci sa mojich pár poznámok nepodujú na riadne a úplné predstavenie knihy, azda poslúži ako vysvetlenie, prečo pokladám za dôležité, aby táto kniha bola prístupná aj v maďarčine. Maďarská verzia má vyjsť v tomto roku vo vydavateľstve Typotext pod názvom *Pszichoanalízis a periférián*.

V prvom rade treba zdôrazniť, že nejde o odbornú psychologickú prácu, ale o kultúrne dejiny v širšom zmysle. Novosťou Bžochovej knihy je práve široké spektrum bádania, do ktorého patrí podľa svojej závažnosti takisto konfesijná (prevažne katolícka) kritika, ako aj vedné odbory (lingvistické a vedeckoteoretické iniciatívy, relevantné smery literárnej vedy 20. storočia) a krásna literatúra.

Jednu z najzaujímavejších črt dejín psychoanalýzy na Slovensku, ktorá sa dá označiť aj ako paradoxná, predstavuje fakt, že prvotným terénom recepcie Freudových učení nebol lekársky odbor. Dokonca samotná psychológia ako veda si udržiavala výrazný odstup od psychoanalýzy, pri inštitucionalizácii v roku 1928 sa definovala ako veda slúžiaca praktickým účelom, až *Psychologický sborník* vydávaný v rokoch 1946 – 1948 v Matici slovenskej sa podujal prezento-

vať a popularizovať moderné psychologické smery a v rámci nich psychoanalýzu. Ďalším paradoxom je, že širšia verejnosť sa mohla dozvedieť o psychoanalýze najprv z cirkevných, presnejšie katolíckych intelektuálnych kruhov. V Bžochovej knihe sa môžeme dočítať o charakteristických črtách tohto procesu vychádzajúcich z presných údajov, môžeme spoznať smer kritiky formujúcej sa v článkoch jej výrazných predstaviteľov (Alexander Spesz, Jan Rybár, Ladislav Hannus), jej (sveto)názorové a vedecké východiská, resp. aj posun v konfesionálnom prostredí, ktorý sa odohral od tridsiatych až po šesťdesiate roky (najmä v dôsledku pápežovho stanoviska z roku 1952). Obrovskú spoločenskú váhu tejto katolíckej kritiky ozrejmúje fakt, že v tridsiatych rokoch predstavovali katolíci na Slovensku 71,6 % obyvateľstva a v prvej tretine 20. storočia hrala katolícka cirkev bezpochyby mienkotvornú úlohu v slovenskej spoločnosti.

Psychoanalýza bola jedným z radikálnych inovatívnych myšlienkových smerov modernizmu, ktorý v stopách Schopenhauera, Nietzscheho a Dostojevského nespochybnil iba platnosť predchádzajúcich filozoficko-antropologických modelov osobnosti, ale v konečnom dôsledku – poukázaním na závislosť osobnosti od mechanizmov podvedomia – zneistil aj základy predstáv o spoločnosti a kultúre. Podobne vo vzťahu k iným avantgardným alebo subverzívnym myšlienkovým smerom psychoanalýza znamenala akýsi lakmusový papier, ktorý ukazoval odpor daného prostredia, konkrétne slovenskej väčšinovej kultúry, voči modernizmu. Pritom samotné prostredie, ktoré podľa Petra Zajaca v tomto období charakterizuje „teoretický tradicionalizmus“², t. j. prostredie odporu tiež nebolo pevné, ako píše Bžoch, „je to pohyblivý, často vo svojej idiosynkratickosti labilný korpus vžitých kultúrnych predstáv a mentálnych návykov“.³ Zatiaľ čo sa Bžoch zaujímal o recepciu psychoanalýzy, natrafil na prekážky recepcie a v konečnom dôsledku sa musel zaoberať problémami formovania slovenského národa, resp. spoločnosti, ktoré výrazne pôsobia na vývoj kultúry. A z tohto hľadiska je jeho kniha nutne kultúrnokritická. Hľadá odpoveď na to, čo stálo v pozadí odmietania psychoanalýzy, a nachádza ju v strednej Európe dobre známej deformácii a zmätkoch

národného a spoločenského vývoja: „priepasť oddeľujúca cieľavedomosť slovenskej národno-emancipačnej mentality od subverzívne a avantgardne experimentátorských vedeckých a kultúrnokritických iniciatív, ku ktorým patrila psychoanalýza, je nesmierne hlboká: Po prvé, meštianske a intelektualistické zdroje psychoanalýzy tvorili príkry protiklad k ľudovosti národnárskej ideológie; po druhé, kozmopolitizmus ‚freudizmu‘ bol nezlučiteľný s akýmkoľvek národným programom; po tretie, ateizmus ‚freudistov‘ sa musel od základu priečiť akémukoľvek konfesionalizmu; a napokon po štvrté, pre nositeľov národno-emancipačného programu, ktorý integroval prvky antisemitizmu, tvorilo neprekonateľnú prekážku pri adaptácii psychoanalytických myšlienkových motívov židovské zázemie mnohých protagonistov psychoanalýzy.“⁴ V pozadí odmietnutia psychoanalýzy stála v konečnom dôsledku protimodernosť slovenskej kultúry, kniha *Psychoanalýza na periférii* načrtáva aj charakter tejto kultúry, ktorá bola zainteresovaná na udržiavaní antimodernosti.

Práve kultúrnokritický prístup je jednou z príčin, prečo môže byť práca zaujímavá aj pre maďarskú čitateľskú obec: k spoznávaniu dejín recepcie v slovenskom kontexte sa ponúka aj možnosť porovnávania s ďalšími kultúrami stredoeurópskeho regiónu. O súvislostiach českej recepcie psychoanalýzy sa autor miestami zmieňuje, ale poučné môže byť aj porovnanie s maďarskou situáciou.

Psychoanalýza znamenala aj v Maďarsku dlho kameň úrazu, terč posmechu, maďarské oficiálne odborné a lekárske kruhy Freuda odmietali, snaha o recepciu prichádzala vždy spoza týchto profesionálnych kruhov a vždy v protiklade k oficiálnym stanoviskám. Samozrejme, cirkev patrila tiež k odporcom psychoanalýzy.⁵ Napriek týmto podobnostiam sa maďarská recepcia podstatne líšila od slovenskej, keďže maďarskí psychoanalytici – predovšetkým Freudov maďarský žiak a kolega Sándor Ferenczi a potom kruh odborníkov, ktorý vznikol okolo jeho osobnosti, zohrávali v hnutí centrálnu úlohu: Imre Hermann, Géza Róheim, Leopold Szondi sú iba tí najznámejší predstavitelia tohto hnutia. Dôležitý rozdiel predstavuje aj fakt, že maďarská recepcia psychoanalýzy sa spája s ľavicovými,

resp. meštianskoradikálnymi intelektuálnymi kruhmi združujúcimi sa okolo skupiny Galilei a časopisu *Huszadik Század* (Dvadsiate storočie). Psychoanalýza znamenala totiž v očiach tzv. druhej reformnej generácie nastupujúcej na prelome storočí progresívny smer, ktorý tvorí súčasť spoločenskej a kultúrnej modernizácie.

Intenzívny záujem o psychoanalýzu potvrdzuje aj to, že mala obrovský vplyv na moderných maďarských spisovateľov a básnikov prvej polovice 20. storočia, počnúc Adym, neskôr tiež na predstaviteľov avantgardy, o Attilovi Józsefovi ani nehovoriac. (Mohli by sme vymenovať skoro celú generáciu. Stačí spomenúť Ignotusa, zakladajúceho redaktora časopisu *Nyugat /Západ/*, ale možno spomenúť aj mená ako Margit Kaffka, Anna Lesznai, Béla Balázs, Géza Csáth, Gyula Juhász, Mihály Babits, Dezső Kosztolányi, Frigyes Karinthy, Endre Andor Gelléri, Milán Füst.) Prítomnosť psychoanalýzy v maďarskej kultúre 20. storočia možno označiť za nepretržitú, iba päťdesiate roky predstavujú výnimku, keď psychoanalýzu spolu so psychológiou a sociológiou biľagovali ako „buržoázne pseudovedy“ a vlastne zakázali. Z tohto pohľadu je nesporné, že slovenská kultúra sa dá označiť z hľadiska recepcie psychoanalýzy za periférnu. V rozdielnostiach prijímania psychoanalýzy v slovenskej a maďarskej kultúre sa pravdepodobne prejavuje odlišnosť *modernizačného potenciálu* oboch kultúr.

Na základe čítania dejín slovenskej recepcie psychoanalýzy sa však naskytuje aj ďalšie možné porovnanie oboch kultúr, ktoré môže slúžiť ako dobrý príklad relatívnosti pojmov *centrum a periféria*. Mám na mysli rozdiel, ktorý vystupuje z recepcie štrukturalizmu v maďarskej a slovenskej kultúre.

Na Slovensku bol štrukturalizmus prítomný už v tridsiatych rokoch minulého storočia. V prvom období sa objavoval spolu s psychoanalýzou a avantgardným úsilím v Spolku pre vedeckú syntézu. Pre túto skupinu združujúcu filozofov, etnológov, lingvistov a literárnych vedcov znamenal „spoločnú platformu“ – ako to nazýva Adam Bžoch – surrealizmus. (Slovenská surrealistická poézia, ktorá sa zrodila s oneskorením, ale práve preto mala osobitý katastrofický tón, predstavovala vhodný terén pre štrukturalistické rozbor.) Spo-

jenie štrukturalizmu a psychoanalýzy malo aj svoje dozvuky, literárni teoretici šesťdesiatych rokov, zakladatelia Nitrianskej školy František Miko a Anton Popovič totiž odpovedali na legitimačnú krízu literárnej vedy orientáciou na prístupy Spolku pre vedeckú syntézu zjednocujúcim psychoanalytické a štrukturalistické postupy.

Naproti tomu maďarská recepcia a literárnoteoretická aplikácia štrukturalizmu sa začala až v šesťdesiatych rokoch,⁶ ale v dôsledku ideologických útokov bola vzápätí skoro na desaťročie prerušená. (Ani nebola spojená s psychoanalýzou.) Neskôr, v osemdesiatych rokoch, síce vznikli štrukturalistické práce, ale boli už východiskom iných príbehov.⁷ Právom môžeme teda tvrdiť, že z hľadiska recepcie štrukturalizmu zostala maďarská kultúra na periférii. (Na základe toho azda nie je prekvapivé, že postštrukturalistické smery sa dostali do Maďarska tiež s oneskorením niekoľkých desiatok rokov.)

Dôležitým prínosom aktivít Adama Bžocha venovaných slovenskej recepcii psychoanalýzy je znovuobjavenie zabudnutého avantgardného teoretika Karola Terebessyho (1910 – 1985). V knihe vydanej roku 1999 vo vydavateľstve Kalligram⁸ popri výbornom životopisnom náčrte sprístupnil aj jeho nevelmi rozsiahle, no o to zaujímavejšie dielo: desať štúdií z rokov 1940 – 1974, ktoré predstavujú z psychoanalýzy vychádzajúce umelecké a lingvisticko-teoretické úvahy amaterskeho lingvistu a teoretika.

Bžochove výskumy začleňujú do dejín recepcie psychoanalýzy aj zvláštnu kapitolu bratislavského F-krúžku, ktorý založili psychológovia, lekári, psychiatri pod vedením Jozefa Hašta v sedemdesiatych rokoch. Išlo o svoju stredoeurópsku iniciatívu, ktorá sa zrodila z jednoznačnej motivácie, aby predstavitelia odboru zostali „up to date“. V diktatúre nežiaduce súdobé západné psychologické smery a terapie si osvojovali systematickým samovzdelávaním na stretnutiach v súkromných bytoch. Zo svojich prednášok vyrábali strojopisné „samizdaty“, ktoré tvorili potom v deväťdesiatych rokoch základ pre celé psychologické knižné rady.

Vďaka európskemu horizontu a metodológii autora, ktorá vníma domáce javy vždy v univerzálnom kontexte kultúrnych dejín, dielo

Psychoanalýza na periférii upozorňuje aj na ďalšie stredoeurópske paralely a kontakty hodné zamyslenia, preto právom možno povedať, že práca je dôležitá aj z hľadiska regionálnych dejín kultúry. K príbehu patrí i fakt, že popri rekonštrukcii dejín slovenskej recepcie psychoanalýzy sa Adam Bžoch podieľal aj na preklade diel Sigmunda Freuda,⁹ čím pre slovenskú kultúru (a sebazpoznanie slovenskej spoločnosti) vykonal neoceniteľnú prácu.

Preložila Judit Görözdí

Poznámky

- ¹ BŽOCH, Adam: *Psychoanalýza na periférii*. Bratislava: Kalligram, 2007, s. 13.
- ² ZAJAC, Peter: Teoretické iniciatívy v slovenskej literárnej vede 20. storočia. In *Slovak Review of World Literature Research*, 17, 2008, špeciálne číslo, s. 99.
- ³ BŽOCH, Adam: Cit. d., s. 15.
- ⁴ BŽOCH, Adam: Cit. d., s. 16.
- ⁵ HARMAT, Pál: *Freud, Ferenczi, és a magyar pszichoanalízis története (Második, bővített kiadás)*. Budapest: Bethlen Gábor Alapítvány, 1994, s. 54, 60.
- ⁶ Jediná sumarizačná práca, ktorá predstavuje túto významnú stredoeurópsku tradíciu: BOJTÁR, Endre: *A szláv strukturalizmus az irodalomtudományban c. kötet*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978; anglická verzia: BOJTÁR, Endre: *Slavic structuralism. Linguistic and Literary Studies in Eastern Europe*. Amsterdam: John Benjamins Publishing, 1985; o dejinách maďarskej recepcie štrukturalizmu pozri: BEZECZKY, Gábor: *Befejezetlen történet: A magyar strukturalizmus rövid története*. 1969: Megjelenik Hankiss Elemér A népdaltól az abszurd drámaig című műve. In: SZEGEDY-MASZÁK, Mihály – VERES, András (szerk.): *A magyar irodalom története 3. 1920-tól napjainkig*. Budapest: Gondolat, 2007, s. 583–598.
- ⁷ BEZECZKY, Gábor: Cit. d., s. 591.
- ⁸ TEREBESSY, Karol: *Jazyk, kultúra a hlbinná psychológia*. Zostavil Adam Bžoch. Bratislava: Kalligram, 1999.
- ⁹ FREUD, Sigmund: *O láske a sne*. Preložili Jaroslava Seewaldová, Milan Krankus, Adam Bžoch. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 2002, s. 136; FREUD, Sigmund: *Posledy psychoanalýzy*. Prel. Adam Bžoch. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 2003, s. 128; FREUD, Sigmund: *Za princípom slasti*. Z nem. orig. prel. Adam Bžoch, Milan Krankus. Doslov Milan Krankus. Bratislava: Kalligram, 2005, s. 160.